

Maja 1980 je v Kliničnem centru v Ljubljani umrl Josip Broz - Tito, ki je ves povojni čas odločilno vplival na politično dogajanje v Jugoslaviji. Kljub priseganju njegovih naslednikov, da se bo »titoizem« nadaljeval (geslo »Tudi po Titu – Tito«), je Jugoslavija pospešeno tonila v ekonomsko, politično in splošno krizo. V prvi polovici osemdesetih let v Sloveniji ni bilo večjih družbenih sprememb; kakor drugod po Jugoslaviji je naraščalo nezadovoljstvo ljudi. Nesporazumi s centrom (v glavnem kulturniški – npr. skupna programska jedra v šolstvu) niso presegli običajnih trenj in sprva je kazalo, da se bo – tako kot v šestdesetih – politično in kulturno ozračje le nekoliko sprostilo. Vendar so se sredi osemdesetih let začeli dogodki, ki so kazali na globlje politične pretrese: s političnimi članki sta se začeli uveljavljati opozicijska revija slovenskih intelektualcev, Nova revija, in glasilo ZSMS, Mladina. Večale so se zahteve po zaščiti slovenske integritete, vendar »prispevki za slovenski nacionalni program« (57. številka Nove revije) sprva s strani oblasti niso bili upoštevani. Uradna politika se je izgubljala v »ustavobraniteljstvu« (prizadevanju, da s spremembo ustave države ne bi znova centralizirali).

Osemdeseta leta so bila leta vrtoglave inflacije, ki jo je prinesla kriza. Slovenci (in Jugoslovani) so postali menjalniški mešetarji: znaten del službenega in prostega časa so preživeli v iskanju deviz. Vratarji, kurirji, pripadniki raznih malih »mafij« in drugi prekupčevalci z njimi so postali iskani in cenjeni ljudje; njihovi pomembnosti so se morali podrediti – če so hoteli živeti znosno – tudi politiki, direktorji, zdravniki, univerzitetni profesorji in drugi pripadniki višjih slojev. Z izkoriščanjem inflacije, prekupčevanjem, preprodajo in dobrimi zvezami v bankah in politiki, proti koncu desetletja pa tudi ob pomoči Markovićeve privatizacije, je prvotno akumulacijo kapitala izvedla prva generacija socialističnih »menadžerjev«. Običajni ljudje so bili odvisni od skromnih plač. Tekanje po trgovinah, iskanje cenejšega blaga in statje v vrstah pa so – poleg smučanja, v katerem je briljiral zlasti Bojan Križaj – postali nacionalni šport. Živeti v osemdesetih letih je pomenilo spopadati se s pomanjkanjem nekaterih osnovnih potrebščin in neumnostjo birokracije pri »delitvi« dobrin (sistem »sodi-lihi« pri vožnji z avtomobili, bencinski boni in boni za nekatere izdelke). Če ne bi bilo zamejskih trgovin, bi generacija Slovencev, rojena v osemdesetih letih, odrasla brez banan in drugega južnega sadja. Svetla plat desetletja pa je bil razcvet civilne družbe, zlasti alternativnih gibanj in subkulture; vse to je ustvarjalo tok »vzporedne« zgodovine. Socializem je šel h koncu: po dogodkih v vzhodnoevropskih državah 1989 in 1990 ter razpadu ZKJ je bil ta proces jasno zaznaven. Slovenija se je ob sočasnem odlepljanju od Jugoslavije tudi notranje demokratizirala. V ZKS so začele prevladovati reformatorske struje, z organiziranjem opozicije v drugi polovici osemdesetih let (prve organizacije, sprva imenovane še zveze, so nastale leta 1988) so se odprle možnosti tudi za drugačne možnosti razvoja, kot jih je ponujala uradna politika.

ZKS se je začela odpovedovati oblastnemu monopolu in leta 1990 je na prvih večstrankarskih volitvah izgubila oblast. Še pred tem je bil med političnimi strankami kljub različnim pogledom dosežen konsenz glede slovenske suverenosti; z veliko večino je bil potrjen na plebiscitu decembra 1990. Toda samostojnost si je morala Slovenija izbojevati, tako vojaško kot diplomatsko. Bila je uspešna, njeno sedemdesetletno življenje v Jugoslaviji se je končalo: druge države so jo priznale, včlanila se je v OZN. Po osamosvojitvi se je začela soočati z gospodarsko krizo, veliko nezaposlenostjo, lastninskimi spremembami (denacionalizacija, privatizacija), nemirnimi političnimi preobrazbami, polnimi različnih afer, zgodovinsko pogojeno razcepljenostjo in težavami pri vključevanju v evropske integracije. Toda danes, sredi 90. let, že doživlja tudi politične in ekonomske uspehe.

Božo Repe

Dolgoročni program gospodarske stabilizacije

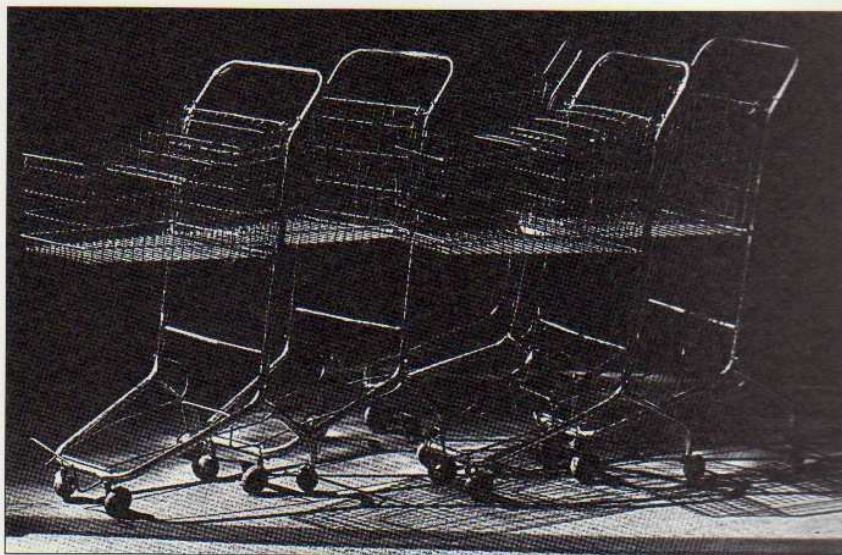
25. III. 1981

Marca 1981 so vsi trije zbori slovenske skupščine sprejeli srednjeročni načrt razvoja Slovenije. Načrt je bil sprejet v razmerah naraščajoče gospodarske krize, ki se je začela kazati že v začetku 80. let; pred sprejetjem načrta sta vodstvo sindikatov in vlada na skupni seji 19. marca ugotovila, da »neugodna gospodarska gibanja« ogrožajo socialni položaj večine delavcev.

Zvezni izvršni svet je 7. junija 1980 v okviru paketa stabilizacijskih ukrepov za 30 % devalviran dinar (dolar je postal vreden 27,30 dinarja), cene pa zamrznil. Jugoslovansko vodstvo je s tem javno priznalo, da je država v hudi gospodarski krizi, ki so jo zaradi Titove bolezni umetno zadrževali, čeprav so bili nekateri ukrepi sprejeti že prej (tako so npr. 5. februarja 1980 jugoslovanske turistične agencije sklenile črtati s svojih programov potovanja, namenjena zgolj nakupom, in pa draga potovanja v oddaljene kraje). Kriza se je med drugim kazala v pomanjkanju uvoženega blaga in pozneje celo osnovnih živil, zlasti olja in sladkorja. Jugoslaviji niso pomagali niti nekateri ugodni dogovori, npr. 1. aprila 1980 podpisani dolgoročni sporazum o sodelovanju z EGS, s katerim so bile odpravljene ali omiljene carine za 70 % industrijskih izdelkov iz Jugoslavije in sprejete delne olajšave za kmetijske pridelke.

V Sloveniji, pa tudi v drugih republikah, je kriza izzvala ostre reakcije na zvezno politiko in zahteve po drugačnem načinu financiranja federacije (na načelih kotizacije). Zvezno vodstvo krize sprva ni hotelo priznati, kot odgovor na zahteve republik pa so jeseni 1981 ustanovili posebno komisijo, ki jo je sestavljalo okrog 300 politikov in znanstvenikov, vodil pa jo je Sergej Kraigher, tedanji predsednik predsedstva SFRJ. Kljub zatiskanju oči pred dejstvi je bilo že kristalno jasno, da Jugoslavija ni zmožna plačevati niti obresti za kredite, kaj šele glavnice. Najbolj se je zadolžila konec 70. let (višina dolga je bila državna skrivnost, zato je državljanji sploh niso poznali), država pa ni imela ne evidence lastnega dolga in ne dolga republik in podjetij. Poleg tega jo je bremenil tudi velik trgovinski primanjkljaj (7225 milijonov dolarjev, podatek za leto 1979). Leta 1981 je zvezni sekretar za finance najavil likvidnostni zlom države, v skupščini pa so se začele razprave o odgovornosti, vendar brez vidnih posledic (še leta 1983 so bolj kritizirali člana ZIS Jožeta Smoleta, ker je javno povedal, da banke ne morejo več plačevati obresti, kot funkcionarje, ki so bili za dolg odgovorni).

Leta 1975 je Jugoslavija dolgovala 6584 milijonov dolarjev, konec leta 1983 pa že 20 501

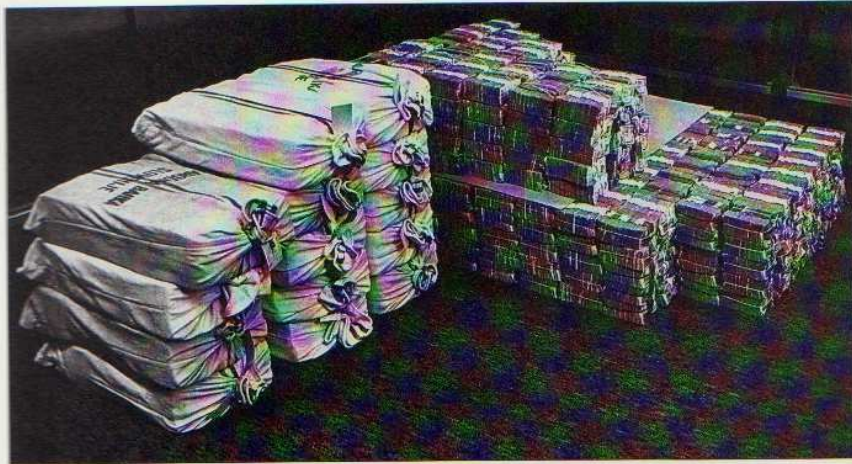

Prazni nakupovalni vozički, 1981. Preskrba je bila vse slabša, primanjkovalo je tudi najosnovnejših živil in predmetov (od olja in moke do stranišnega papirja in otroških plenjc).

milijon. Neproduktivni socialistični giganti (Železarna Smederevo, makedonski Feni, Jugoslovanski naftovod in razna druga podjetja črne in barvne metalurgije) so dobili velikanske vsote. ZIS je leta 1979 (tedaj je Jugoslavija dolgovala 14 592 milijonov dolarjev) »razdelil« pravico do zadolžitve v višini novih 8427 milijonov dolarjev. Leta 1981 je inflacija v državi znašala 45 % (leta 1985 že 80 %, proti koncu 80. let pa je Jugoslavija zašla v hiperinflacijo). Država ni mogla več plačevati uvožene nafte, opreme in surovin, začele so se redukcije električnega toka, s trga so izginile številne dobrine, tako da je bila uvedena racionirana preskrba z deficitarnim blagom. Standard je v 5 letih (od 1979 do 1984) padel za 34 % (pokojnine celo za 40 %), nezaposlenost pa je leta 1983 presegla število milijon ljudi.

Avgusta 1982 so v Beogradu objavili t. i. »Začetne osnove dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije«, zatem pa še petnajst separatov o različnih vidikih ekonomske politike (protiinflacijski program, nezaposlenost, stanovanjska graditev itd.), ki jih je pripravila komisija za gospodarsko stabilizacijo. Dolgoročni program gospodarske stabilizacije je v celoti obsegal kar 4 knjige, vendar kriznega stanja ni priznaval (uporabljal je izraz »nakopičeni problemi v gospodarstvu in družbena protislovja«). Kraigherjeva komisija je izhajala iz prepričanja, da temeljev obstoječega sistema ni treba spreminjati, saj je dolgoročna strategija zapisana v programu ZKJ, Ustavi, Zakonu o združenem delu, resolucijah X. in XI. kongresa ZKJ. Komisija je v glavnem le ugotavljala, kakšne so posledice krize.

V dilemi, ali gospodarsko krizo obvladati s pomočjo obstoječega sistema socialistične samo-

Inflacija je naraščala, z njo pa tudi količina papirnatih bankovcev (1985).

»Jugoslovanska ozimnica«: Mitja Ribičič in Stane Dolanc pripravljata kisló zelje, ki ga v kadi tlačijo Milka Planinc, Mika Špiljak, Lazar Mojsov (sprednja vrsta od leve) in Jože Florjančič, Janko Smole, Branko Mamula (zadnja vrsta), pomaga pa jim Dragoslav Marković, ki pridno čaka na Dolančev škaf. (Karikatura Boruta Pečarja v Pavlihi.)

upravne ekonomije (t. i. dogovorne ekonomije) ali spremeniti temelje sistema (prevzeti osnovna načela tržnega gospodarstva), kar bi pomenilo tudi globoko politično polarizacijo, se je na videz odločila za kompromis. Temelji sistema so ostali (Ustava, Zakon o združenem delu), v vsakdanji ekonomsko-politični usmeritvi pa se je verbalno poudarjal pomen tržnega mehanizma. Dolgoročni program gospodarske stabilizacije pa dejansko ni spremenil načina delovanja državopartijske oblasti, ki je obvladovala tudi ekonomijo. Zaradi mednacionalnih konfliktov je ostala nedotaknjena tudi delitev funkcij po nacionalnem ključu, ostali so kratki (»dežurni«) mandati, kar je ohranjalo negativno kadrovske selekcijo. Krepil se je republiški etatizem, saj so republike hotele biti čim bolj samozadostne (tudi zaradi naraščajočih mednacionalnih konfliktov in teženj po ponovni centralizaciji, ki so jo zagovorniki opravičevali z nedelovanjem jugoslovanskega tržišča). To je le povečevalo avtarkičnost in zaprtost posameznih gospodarstev.

Zaradi neučinkovitosti delegatskega sistema so se odločitve sprejemale po vzporednih partijsko-birokratskih kanalih in v izvršnih organih v Beogradu. Z naraščajočo krizo se je večala birokratizacija gospodarstva: država je odločala o vse več stvareh (ena od značilnosti 80. let so bila npr. letala, polna gospodarstvenikov, ki so se vsak teden vozili po različna dovoljenja v prestolnico); stotine ur na raznih sestankih je bilo porabljenih za razprave o tem, kako iz krize. Delegatski sistem je še dodatno obremenjeval že tako enormni birokratski aparat, tako da sta (od federacije do občin) obstajala dva paralelna sistema: državni in samoupravni. Kriza je sicer prisilila gospodarstvo, da se je začelo usmerjati proti zunanjim tržiščem (pokritost izvoza z uvozom se je od 50 % sredi 70. let dvignila na skoraj 100 % sredi 80.

let), vendar je bil zaradi nizke produktivnosti (z delno izjemo Slovenije in Hrvaške oz. posameznih gospodarskih panog) izvoz pretežno omejen na nezahtevne izdelke nižje kakovosti.

Sredi maja 1988 je bila vlada Branka Mikulića zaradi poprej podpisanega dogovora z Mednarodnim monetarnim skladom prisiljena spremeniti ekonomsko politiko: začela je opuščati doterdanje pretežno administriranje in ga zamenjevati s tržnimi mehanizmi. T. i. »majski paket« ukrepov je zaradi zamrznitve plač povzročil nezadovoljstvo delavcev in njihove proteste pred skupščino SFRJ. V začetku junija so pred zvezno skupščino prišli delavci beograjskega Zmaja in zahtevali večje plače. Funkcionarje so ozmerjali z lopovi in jim očitali, da so izdali ljudstvo in Tita. V začetku julija so se v Beograd z več deset avtobusi pripeljali delavci Borova, ki so nasilno vdrli v stavbo zvezne skupščine in poskusili tudi fizično obračunati s politiki (ti so se prvič v povojni zgodovini srečali s tako neposrednimi izlivi socialnega nezadovoljstva). Po teh spontanah oblikah nezadovoljstva so zlasti v Srbiji, deloma pa tudi drugod, začeli socialne zahteve načrtno organizirati in jih izkoriščati za dviganje nacionalističnega razpoloženja.

B. R.

»Osemglava pošast nacionalizma«

Leta 1983 so v Sloveniji prvi začeli odkrito nasprotovati centralistični politiki, ki je skušala skozi t. i. »skupna programska jedra« unificirati šolske programe (pri pouku književnosti naj bi v skupnem programu posamezni narodi imeli toliko odstotkov svoje književnosti, kolikor jih je bilo v skupnem seštevku jugoslovanskega prebivalstva). Za obrambo samostojne šolske in kulturne politike so se zavzeli slovenski intelektualci – najprej posamično, potem pa tudi prek Društva slovenskih pisateljev. Spor se je v naslednjih dveh letih še zaostрил, vrstile so se polemike med srbskimi in slovenskimi intelektualci. Nato je bilo v Zagrebu 7. in 8. oktobra 1983 posvetovanje Historiografija, memoarsko-publicistička i feljtonistička produkcija u svjetlu aktualnih idejnih kontroverzi; to je bila reakcija ideologov ZK na številna – sicer heterogena – znanstvena, publicistična, filmska, literarna in druga dela, ki so od Titove smrti naprej kritizirala njegovo politiko in politiko ZKJ, postavljala pod vprašaj legitimnost sistema, zraslega iz revolucije, načenjala t. i. »tabujske« teme ter posredno ali neposredno zagovarjala nacionalne in nacionalistične ideologije (npr. četništvo). Ko je bil zaradi zbirke pesmi Vučena vremena obsojen pesnik Gojko Đogo, so v Beogradu maja 1982 pod okriljem društva književnikov ustanovili Odbor za zaščito umetniške svobode.

Jugoslovanski intelektualci (tudi slovenski in srbski) so bili v prvi polovici 80. let solidarni pri obrambi umetniške svobode, čeprav so se med njimi že pojavljala nacionalna nasprotja (npr. ob knjigi Dobrice Ćosića Stvarno i moguće, 1983). Oblasti so se v različnih okoljih odzivale različno, z večjo ali manjšo stopnjo represije (prepedmi izhajanja, kadrovske menjave, ponekod tudi aretacijami in obsodbami). Na posvetovanju v Zagrebu je bilo vse to obsojeno; ker pa so bili najhujše kritizirani srbski pisci, je prišlo do stopnjevanje polemike med Zagrebom in Beogradom. V Beogradu so na objavljene prispevke z zagrebskega posvetovanja odgovorili (v Književni reči) in jih med drugim označili za »hrvatski indeks« in »ideološki herbarij«. Nacionalni in ideološki konflikt med intelektualci posameznih narodov se je še zaostрил: slovensko-srbskemu je tako sledil še hrvaško-srbski spor, v vseh republikah pa je hkrati potekal konflikt med kritično intelektualno opozicijo in oblastjo.

Mednacionalni spori so se razgoreli tudi na IX. kongresu književnikov v Novem Sadu (od 18. do 20. aprila 1985). V razpravi o kulturni enotnosti Jugoslavije so se pokazala popolnoma različna

	Sečnanji slovenski predmetnik besedila			Program skupnih jeder besedila				razmerje slovenskih in srbskih besedil po predloge	razmerje v odst.	razmerje po priležnosti med vrstnih besedil odnosa njegovega avtor. produktivita	
	traj	skupno	skupno	traj	skupno	skupno	skupno				
osnovna šola	Prvi razred	5	15	5	2	0	8	3	12:8	60/40	
	Drugi razred	1	22	3	2	2	13	13	9:16	36/64	
	Tretji razred	2	21	2	2	1	17	15	6:17	29/71	
	Četrti razred	3	19	3	2	1	13	10	9:13	41/59	22
	Peti razred	5	19	0	0	1	12	12	7:12	37/63	21
	Šesti razred	6	16	4	0	1	8	4	12:8	60/40	19
	Sedmi razred	3	16	4	0	1	10	6	10:10	50/50	20
	Osmi razred	1	26	1	0	1	10	9	17:10	63/37	36
usmerjeno izobraževanje	Prvi letnik	14	37	8	1	1	15	7	30:15	67/33	
	Drugi letnik	3	29	11	3	2	15	4	25:15	63/37	
	Tretji letnik	—	—	—	1	3	15				
	Četrti letnik	—	—	—	1	1	13				
	letnik	—	—	—	—	—	—				

* Predmetnik še ni objavljen

Ponovno o stvari, ki še vedno ni dovolj in prav pojasnjena

Skupna programska jedra in slovenstvo

V začetku julija sem se med predstavniki Društva slovenskih pisateljev in slovenskega književnega sveta srečal s predstavniki srbskega književnega sveta. Obe strani sta se vprašali, ali sta se v zadnjih letih spremenili, ali sta se spremenila. Čeprav se je v Sloveniji v zadnjih letih zgodilo mnogo zanimivih stvari, pa je v srbski književnosti, kar se tiče vsebinskega, bilo malo sprememb. V Sloveniji pa je bilo mnogo zanimivih stvari, pa je v srbski književnosti, kar se tiče vsebinskega, bilo malo sprememb.

Statistična primerjava predmetnikov in števila učnih ur za posamezne predmete.

Začetek Menartovega članka v Delu z naslovom Skupna programska jedra in slovenstvo, 1. septembra 1983. V njem izraža ogorčenje nad novo reformo izobraževanja, ki so jo »skuhali« v Beogradu z vednostjo ozkih »krogov« iz Ljubljane. Predlog »skupnih programskih jeder za osnovno ter skupne osnove za usmerjeno izobraževanje v Jugoslaviji« je napovedoval šolsko unifikacijo v državi – seveda po beograjskem (srbskem) modelu.

Janez Menart (karikatura B. Pečarja).

stališča, srbski književnik Miodrag Bulatović pa je društvo zaradi bojzani pred ponovnim hegemonizmom in asimilacijo manjših narodov v Jugoslaviji označil za »osemglavo pošast nacionalizma, dogmatizma in paranoje« (Bulatović, ki je precej svojega časa preživel v Sloveniji, je s svojimi unitarističnimi stališči že prej razpihoval polemike). Njegovim tezam o jugoslovanskem »zajedništvu« so na kongresu ugovarjali zlasti slovenski književniki (Ciril Zlobec). V zagovoru svobode ustvarjanja je zvezno združenje sicer še zmoglo enotnost in je v apelu javnosti zahtevalo spremembo kazenskega zakonika (ukinitev 133. člena o verbalnem deliktu), toda naslednje leto (1986) je Zveza pisateljev Jugoslavije kot prva od vsejugoslovanskih institucij razpadla (slovenski pisatelji, pa tudi drugi, so nasprotovali izvolitvi Bulatovića za predsednika). Njenemu zgledu so kasneje sledile tudi politične organizacije (ZSMS, SZDL, ZKS).

B. R.

13. X. 1983

Neue Slowenische Kunst

Gledališče Sester Scipion Nasice: prizor iz retrogardističnega gledališkega spektakla Krst pod Triglavom v veliki dvorani ljubljanskega Cankarjevega doma (Prva prekrstitev). Premiera je bila februarja 1986. Predstava ne temelji na dramskem besedilu; gre za likovne atrakcije v 62 slikah, v katerih se zgodba o prekrščenju naroda manifestira kot spektakulska forma.

Leta 1983 se je v mladi slovenski ustvarjalni generaciji izoblikoval provokativen pojav, ki je pod imenom Neue Slowenische Kunst (NSK) združil več umetnostnih področij: že leta 1980 v Trbovljah, mestu s komunistično tradicijo, rojeno rockovsko glasbeno skupino Laibach, likovno skupino IRWIN ter 13. oktobra 1983 ustanovljeno Gledališče Sester Scipion Nasice, ki se je po samoukinitvi prenovilo v Kozmokinetično gledališče Rdeči pilot. Na izrecnem kolektivismu temelječa, po vzoru države organizirana retrogardistična skupina z lastnim kodeksom članskih zakonov je povzročila nemir in nejasnost že z imenom, ki so mu očitali germanizacijsko tendenco, četudi je sama poudarjala prav nacionalno veljavo. Skupini Laibach je sodišče zaradi nemške oblike imena in domnevne fašistoidne ideologije celo za več let prepovedalo nastope.

NSK je tudi v umetnostnih strokah, ne le v političnih razlagah, ves čas sprožala zelo različne odzive, od privrženosti do očitkov, da simpatizira z nacizmom, da je militaristična ter z izpostavljanjem simbolov in motivov, v prelomnem času po razpadu totalitarizmov zanimivih za tujino, preračunana na politični učinek.

V ikonografiji eneskajevcev se povezujejo tako nacistični in stalinski simboli kot odslužene domače komunistične napisne table, kar je mogoče

razlagati kot evokacijo zgodovine in kulturno-politične razpetosti med obema totalitarističnima sistemoma. Glasbena skupina je že s hrupno nasilnostjo (s prakticiranjem zvoka kot systemskega psiho-fizičnega terorja) in slepečo vizualnostjo svojih nastopov, ki naj bi imeli očiščevalno in regenerativno funkcijo, hote učinkovala v duhu totalitarizma. Gledališče se je v svojem najvidnejšem retrogardnem dogodku, Krstu pod Triglavom, oprtem na slovenski mitski motiv, usmerilo na vizualno ritualno, a tudi esteticistično atraktivno nizanje poetičnih ali kolektivistično uniformiranih srhljivih odrskih podob, od katerih so gledalcem ostali v spominu posebej sanjsko lepi prizori z jeleni; te kot emblem z njihovim rogovjem najdemo tudi na slikah skupine IRWIN, ki je prav z vključevanjem podobnih simbolov in motivov iz kulturne in etnološke zakladnice izkazovala skupinsko pripadnost. Dejavnost NSK, kamor sodita tudi oblikovalski Novi kolektivism ali Oddelek za čisto in praktično filozofijo, se je po konceptu in ikonografiji prežemala, predvsem pa je bil vsem njenim področjem tuj vsakršen individualizem, saj so zagovarjali strogo skupinsko delo celo slikarji. Ti so oznanjali retroprincip (in pri tem obnavljali tako domače avantgardiste kot zlasti suprematiste), potencirani ekleticizem ter afirmacijo nacionalne kulture.

Delovanje, pospremljeno z enigmatičnimi, v duhu nekdanjih avantgard zvenečimi programskimi izjavami in zunanjo uniformiranostjo pripadnikov, navadno označujemo kot našo tretjo avantgardo.

Ne glede na umetniški pomen in izključevalnost stališč, ki zaradi posebnosti pojava navadno temeljijo prej na socioloških kot umetnostnih kriterijih, je prav to gibanje doživelo največji zunanji odmev v vsej novejši slovenski umetnosti, pa naj si ga razlagamo kot načrtovan plod politične učinkovitosti ali kolektivne ustvarjalne sugestije. Dejstvo je, da je plošče skupine Laibach mogoče videti v izložbah kjer koli po svetu, da je gledališka skupina gostovala na svetovnih festivalih in da se IRWIN s svojimi značilno masivno uokvirjenimi podobami odmevno predstavlja tako v New Yorku kot v Sydneyju ali Moskvi.
M. K.

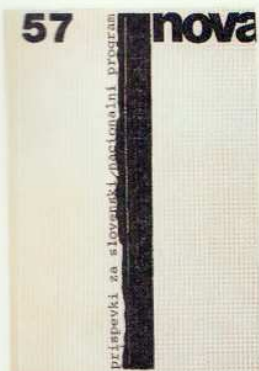
S koncerta skupine Laibach.

IRWIN: Osnove oblikovnosti, mešana tehnika, 1988. Podoba Stalina je posneta po socrealistični sliki Zorana Didka, naslov slike pa po Didkovi knjigi Raziskovanje oblikovnosti.

Knjiga o NSK.

400 18. II. 1987

Sedeminpetdeseta številka Nove revije

Naslovnica 57. številke z naslovom *Prispevki za slovenski nacionalni program*.

»Novorevijaši« Dimitrij Rupel, Niko Grafenauer, France Bučar, Tine Hribar in Spomenka Hribar.

Značilni naslovi v reakcijah slovenskega in jugoslovanskega tiska.

Bris A. Novak je po odstavitvi urednikov Nika Grafenauerja in Dimitrija Rupla s strani izdajatelja SZDL prevzel uredništvo Nove revije nase in s tem kljub političnim pritiskom nanj vzdržal konceptualno usmerjenost revije.

Karikatura v Pavlihi (11. marca 1987) se nanaša na politično obsodbo 57. številke v jugoslovanskih vrhovih oblasti.

● Naj moško priznajo napako

Manifest mračnjaških ideologij

Poročila iz vseh krajev Jugoslavije so enaka: ostra obsodba pisanja Nove revije
LJUBLJANA, 12. marca – Tako slovenska kot jugoslovanska javnost je opočlena travljami

drzen napad desnice na revolucij

Ogorčenju nad NR in plakatomi konca

Zgražanja nad mračnimi cilji nekaterih sodelavcev Nove revije – Zahteve po odgovornosti
LJUBLJANA, 8. marca

Ocena »prispjevke« – dokaz politične zrelosti

Ostra, vendar strpna zavrnitev Prispevkov

Predsedstvo BK SZDL obratovalo vsebinsko sadnje številke Nove revije – Argumentirana razprava odklopila politična sehođišča nekvalitetnih prispevkov
LJUBLJANA, 27. februarja – Pooblašeni republiške izvršne oblasti, ki so SZDL Slovenije je na dravski priložnosti pr u pisanju Nove revije se obdržuje tak odpr

Gre za novi memorandum nacionalistov in desnice

Zvezni sekretar za ljudsko obrambo Branko Mamula o pisanju Nove revije in dogajanjih oh pripravi statete mladosti
ZAGREB, 6. marca (Tanjug) – V zagrebickem domu JLA je bilo dineser tradicionalno srečanje upokojenih generalov in admiralov JLA, ki živijo na Hrvaški. Seznanili so jih z najpomembnejšimi problemi našega družbenega razvoja, še posebej splošne ljudske obrambe in družbene samozakite.

Izid 57. številke mesečnika Nova revija, ki je tematskega značaja in nosi naslov Prispevki za slovenski nacionalni program, je sprožil izjemen politični odziv. V njej je namreč 16 vidnih slovenskih intelektualcev (Tine Hribar, Ivan Urbančič, Dimitrij Rupel, Spomenka Hribar, Veljko Namorš, Alenka Goljevšček, Jože Pučnik, Gregor Tomc, France Bučar, Peter Jambrek, Janez Jerovšek, Veljko Rus, Marjan Rožanc, Jože Snoj, Drago Jančar in Niko Grafenauer) razmišljalo o kriznem družbenem in političnem stanju v Jugoslaviji in o nevdržnem položaju slovenske nacije v obstoječi državni tvorbi. Temu je takoj sledila splošna politična gonja zoper Novo revijo, njene urednike in pisce, vključno z zahtevami po ukinitvi revije.

Najprej se je oglašila »krovna« SZDL pod predsedstvom Jožeta Smoleta, zatem Zveza borcev in nato predsedstvo CK ZKS. Nadaljevalo se je z velikansko množico napadalnih izjav, uradnih ocen političnih forumov in organizacij, političnih govorov, novinarskih poročil in komentarjev tako v Sloveniji kot drugje po Jugoslaviji. Slovenska SZDL je pripravila tudi sejo predsedstva, ki je več kot štiri ure razpravljala o 57. številki; zapisnik s seje je kasneje objavilo Delo. Zoper nekatere avtorje prispevkov so hoteli sprožiti tudi sodni proces, kar je od ljubljanskega javnega tožilca zahtevala zagrebška borčevska organizacija. Republiški javni tožilec Pavle Car je zahtevo sicer zavrnil – tedaj pa je na prizorišče stopil zvezni javni tožilec Miloš Bakić, ki je v svoji obtožnici med drugim ugotavljal tudi tole:

»Vidi se torej, da imamo opraviti s težkimi oblikami kaznive dejavnosti sovražne propagande, katere družbena nevarnost je nesporno velika, saj se odkrito, zelo angažirano in s strani skupine oseb sporazumno poziva in spodbuja k aktivnosti proti najtemeljnejšim vrednotam, ki jih štiti 133. člen KZ SFRJ. Sovraštvo do Jugoslavije, do našega družbenopolitičnega sistema in najvišjih vrednot revolucije se izraža neprikrito in z brezobzirnim izrekanjem nedvomnih neresnic o današnjih družbeno-političnih razmerah, pri čemer pa ne izostajajo niti tipične propagandne fraze fašistoidnega značaja in jasni pozivi k organiziranju in aktiviranju kontrarevolucionarnih 'alternativnih političnih gibanj'.«

Nastop zveznega javnega tožilca je sprožil obsežno javno polemiko o pristojnostih republike in zveze, s tem pa tudi o samostojnosti republik in njihovih ustavnih pravicah.

N. G.

Mamula, pojdi domov!

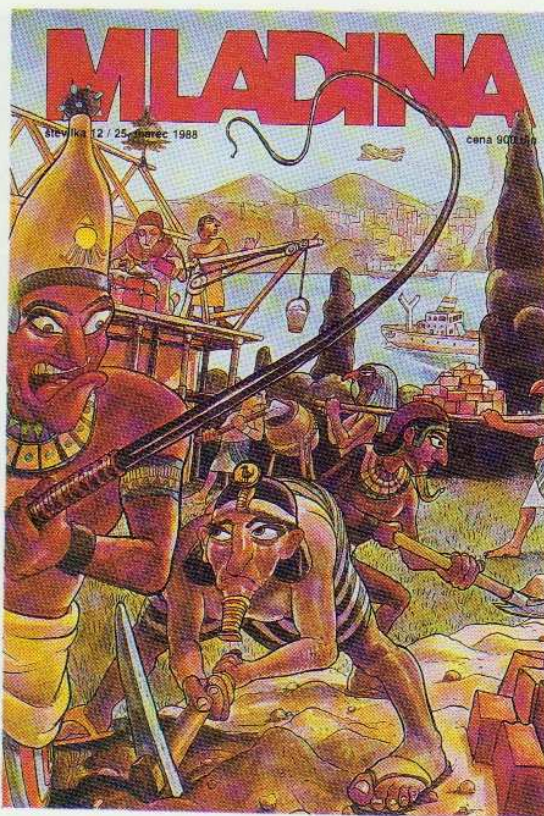
12. II. 1988

40

Februarja 1988 se je jugoslovanski obrambni minister, admiral Branko Mamula, odpravil v Etiopijo, da bi se s kolegi iz prijateljske neuvrščene diktature dogovoril o meddržavnem sodelovanju. Skrbno varovani podatek o obisku Mamule je prestregel nairobijski dopisnik Dela Avgust Pudgar in v članku Admiral sredi lakote opozoril na dvomljivo potovanje jugoslovanskega admiralja po sestradani afriški državi. Revija Mladina je na osnovi Pudgarjeve novice 12. februarja 1988 objavila uvodnik Mamula, go home, v katerem je uredništvo obtožilo admiralja, da etiopskemu režimu prodaja orožje, čeprav ve, da ga bodo uporabili za obračun v državljanski vojni, za boj proti domačim gverilcem.

Kot britev ostremu uvodniku je sledila burna reakcija vojaških krogov, češ da se v Sloveniji vrstijo napadi na JLA. Armada je hkrati pritisnila na zvezno pravosodje in zveznega tožilca Miloša Bakića, naj začne pregon proti uredništvu, ki napadajo JLA. Nazadnje je 25. marca 1988 vojaški svet, posvetovalni organ jugoslovanskega obrambnega ministra, sprejel oceno, da v Sloveniji divja specialna vojna in kontrarevolucija. Mladina je kljub grožnjam zveznega tožilca in ocenam vojaškega sveta nadaljevala z ostrim pisanjem o ministru Mamuli. V seriji člankov je opisala, kako so vojaki zidali vilo zanj. Zgodba o palači, locirani na prestižni lokaciji – postavili so jo tik ob obali v Lovranu – je spet razburila javnost, pa tudi vojsko. Kljub ostrim obsodbam Mladinega pisanja, ki so prihajale iz vrhov vojaške kaste, je bil admiral Mamula sredi maja 1988 nepričakovano odstavljen, češ da je izpolnil pogoje za upokojitev.

Mladina se je tudi v naslednjih letih lotevala številnih tabujev. Na začetku leta 1988 je pripravila serijo člankov o prisluškovanju. Tematike se je lotila zaradi suma, da služba državne varnosti prisluškuje uredništvu. Organi za notranje zadeve so namreč prestregli podatek, da je na Mladino klical človek, ki je v Zenici ustanavljal novo komunistično partijo. Maja 1988 je nadaljevala s serijo člankov o načrtovanem državnem udaru, znano kot Noč dolgih nožev. Do Mladine je prišel stenogram razprave Milana Kučana na sestanku predsedstva CK ZKJ, iz katerega je bilo mogoče razbrati, da so v vojaškem vrhu obstajale ideje o ostrih represivnih akcijah proti nastajajoči slovenski opoziciji. In uredništvo je sklenilo dele stenograma objaviti. Časopis je bil sicer zaplenjen, a je čez teden dni objavil novo verzijo zgodbe o udaru. Pozneje se je Mladina lotila še polklicnih morilcev iz vrst službe državne varnosti,

vojaške protiobveščevalne službe, jugoslovanskega trgovanja z orožjem, »zdravih sil« v slovenski politiki, represije na Kosovu, vprašanj, povezanih z varovanjem človekovih pravic ...

Tako si je tednik, kot glasilo podmladka Komunistične partije ustanovljen leta 1943, na začetku 80. let pridobil dovolj avtonomije, da je lahko odpiral vprašanja o svobodi tiska in svobodi govora. Kljub številnim zaplembam in pritiskom oblasti je kolektiv novinarjev, komentatorjev, fotografov in ilustratorjev, ki v povprečju ni bil starejši od 25 let, vztrajal pri nevsakdanji mešanici resnega preiskovalnega novinarstva, politične analitike in neotesane satire.

A. Ž.

Naslovnica Mladine: »sužnji« gradijo vilo Branku Mamuli.

Zbiranje podpisov proti Titovi stafeti.

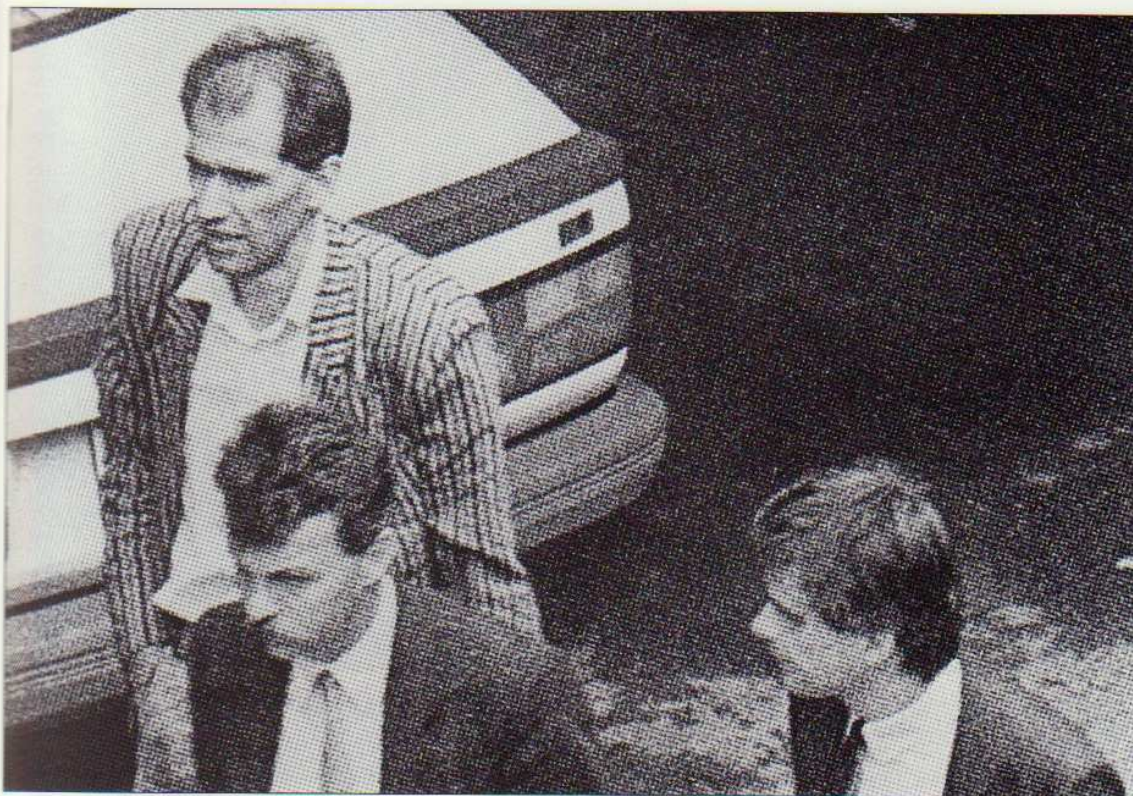
V 19. številki Mladine, 13. maja 1988, naj bi izšel članek Noč dolgih nožev. Na pritisk UJV in javnega tožilca je uredništvo iz članka izločilo tisti del, kjer so bili objavljeni citati iz stenograma govora Milana Kučana na zaprti seji CK ZKJ v Beogradu, 29. marca 1988. Zato je 48. stran izšla tekstovno okrnjena.

Aretacija Janeza Janše in proces proti četverici

31. V. 1988

411

Zadnji dan maja je bil aretiran Janez Janša, publicist tednika Mladina in kandidat za predsednika ZSMS, nato pa še Ivan Borštner, zastavnik JLA, ter David Tasić in Franci Zavrl, novinarja Mladine. Konec julija in v začetku avgusta 1988 je nato potekal sodni proces proti četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani. Aretacije civilnih obtožencev in prva zaslišanja so sicer konec maja in v začetku junija opravili slovenski varnostni organi, nato pa so obtožene predali preiskovalnim in sodnim organom JLA.

Posamezni Slovenci (npr. Marjan Rožanc) so bili že prej sojeni pred vojaškimi sodišči, vendar je bil proces proti četverici specifičen – imel je poseben pomen za demokratizacijo v Sloveniji in prizadevanja po dejanski neodvisnosti od zveznega centra.

Formalna obtožba na procesu se je nanašala na izdajo vojaške skrivnosti. Šlo je za zaupen dokument poveljnika 9. armade, generala Svetozarja Višnjica, z dne 8. januarja 1988, v katerem je ta zaradi razmer v Sloveniji poostril bojno pripravljeno enot. Del dokumenta je Ivan Borštner prekopiral in kopijo izročil Janezu Janši. Kot možna obtožna varianta, ki pa je niso uporabili (ker bi potem sojenje potekalo pred civilnim sodiščem), je bila tudi obtožba zaradi izdaje državne skrivnosti – pri Mladini so namreč pridobili zaupni

stenogram razprave Milana Kučana, tedanjega predsednika predsedstva CK ZKS, na 72. seji CK ZKJ. Na seji so razpravljali o razmerah v Sloveniji, ocenam stanja in zahtevam po ukrepanju (tudi aretacijah) pa je Kučan nasprotoval. Na podlagi magnetograma je Mladina v članku z naslovom Noč dolgih nožev pisala o nevarnosti uvedbe izrednega stanja v Sloveniji; številka, v kateri je članek izšel, je bila zaplenjena.

Še pred tem (25. marca 1988, na seji Vojnega sveta v Beogradu) je vojaški vrh politični liberalizaciji v Sloveniji pripisal protirevolucionarnost. Ta ocena je poleg drugega zadevala »napade« na JLA, v katerih je prednjačila Mladina, ki je z vrsto člankov razkrivala poseben položaj vojske v družbi (JLA kot t. i. »sedma republika«), razmere v njej, trgovanje z orožjem (npr. Mamula, go home v februarški številki revije), osebno okoriščenje posameznikov ipd. in se zavzemala za to, da armada pride pod civilni nadzor ter se temeljito reorganizira (zmanjšano vlaganje v oborožitev, nacionalno homogene enote, civilno služenje vojaškega roka, nasprotovanje vojaškim paradam). ZSMS in Mladina sta rušili tudi druge kulturne stebre jugoslovanstva (npr. zavzemanje za odpravo Štafete mladosti). Po mnenju vodstva JLA so bili slovenski politiki pri preprečevanju teh dejavnosti premalo odločni, zato je sklenilo ukrepati samo.

Aretacija Janeza Janše.

Zborovanje proti napovedanemu sojenju, 21. junija 1988. Potekalo je na današnjem Kongresnem trgu v Ljubljani, ki je bil vedno prizorišče organiziranih in spontanih manifestacij.

Četverica na Roški cesti po izpustitvi zaprte trojice: Janez Janša, David Tasić, Ivan Boršner in Franci Zavrl.

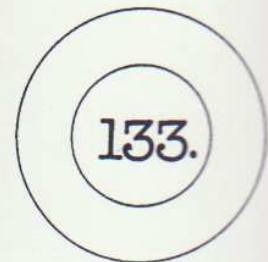
Med zasedanjem vojaškega sodišča na Roški cesti v Ljubljani se je Roška – sicer odmaknjena in mirna ulica – spremenila v kraj za demonstracije. Tudi 25. julija 1988 so se zbrali mladi in stari, enotni v misli, ki jo preberemo na transparentu. Izraz »Roška« je postal pomemben za zgodovino slovenske pomladi in osamosvojitve.

Na procesu, ki je potekal brez navzočnosti javnosti, je bil Ivan Boršner obsojen na štiri leta zapore, Franci Zavrl (ki se je edini branil s prostosti) in Janez Janša na osemnajst mesecev in David Tasić na pet mesecev zapore; kasneje je Vrhovno sodišče v Beogradu kazni deloma spremenilo. Obsojenci so kljub protestom javnosti morali oditi na prestajanje kazni, vendar so jim slovenske oblasti zagotovile ugodnejše razmere in predčasen odpust iz zapore. Oblasti so zaradi zahtev javnosti, naj se razjasni ozadje procesa, ustanovile posebno preiskovalno komisijo, ki jo je vodil podpredsednik skupščine Aleksander Ravnikar. Po prvih večstrankarskih parlamentarnih volitvah je bila ustanovljena še ena komisija pod vodstvom Franca Zagožna, vendar tudi ta ni naredila veliko. Tudi tretja komisija pod vodstvom Igorja Bavčarja ni pojasnila ozadja procesa, njen predsednik pa je leta 1994 odstopil.

B. R.

Odbor za varstvo človekovih pravic

3. VI. 1988

Na pobudo Igorja Bavčarja je bil 3. junija 1988 ustanovljen Odbor za varstvo pravic Janeza Janše, ki se je nato preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic. Kmalu je postal najmočnejša organizacija civilne družbe v času t. i. »slovenske pomladi«. V odbor je vstopilo več sto tisoč indi-

vidualnih članov in več kot tisoč različnih organizacij. Organizirane so bile razne oblike protestov, ki so dosegle vrh z zborovanjem nekaj deset tisoč ljudi 21. junija 1988 na Trgu osvoboditve v Ljubljani. Med sojenjem so množice nepretrogoma protestirale pred vojaškim sodiščem na Roški cesti. Po sodbi so bili obsojenci do pravnomočnosti izpuščeni na prostost, Odbor pa je nadaljeval prizadevanja za varstvo človekovih pravic, čeprav se je v njem začela kazati heterogenost stališč, še zlasti glede tega, ali vztrajati zgolj pri obrambi človekovih pravic ali se politizirati. Drugo zborovanje (zaradi napovedanega začetka prestajanja kazni obsojencev), vendar s precej manjšo udeležbo, deloma tudi zaradi slabega vremena, je bilo 21. novembra 1988 v Ljubljani. Vodstvo Odbora se je pozneje, v času političnega pluralizma, porazdelilo med razne stranke.
B. R.

Živahno delovanje Bavčarjevega odbora je odločilno vplivalo na javno mnenje in politično razpoloženje ljudi.

Pravno varnost in ukinitvev 133. člena kazenskega zakonika so zahtevali študenti pred poslopjem Pravne fakultete; izpred sedeža Univerze nemo zre kip Edvarda Kardelja.

Branilec obsojene četverice, odvetnik Drago Demšar (v sredini), med odborniki.

Osnutek za pripenko.

7. VI.–27. VII. 1988

Pisatelji za demokracijo

V vročem poletju 1988 so v prostorih Društva slovenskih pisateljev (DSP) skoraj dva mesca potekali literarni večeri v podporo aretirani trojki Janša-Borštner-Tasić; na njih so posamezni uredniki zbirali in predstavljali literature, ki so nastopali s svojimi deli, Alenka Puhar, članica Odbora za varstvo človekovih pravic, pa je vsak večer poročala o najnovejšem dogajanju v zvezi z aretacijo in preiskavo. Protestni večeri so pomenili manifestativni vrhunec dejavnosti slovenskih pisateljev, zbranih v DSP, ki so v desetletju pred osamosvojitvijo Slovenije odigrali pomembno vlogo v pripravljanju »slovenske pomladi«.

Pisatelji so bili ob zgodnjih avtorjih odprtih pism in peticij iz 70. let (nekdanji taboriščniki iz Dachaua, mladi tribunaši, novinarji, publicisti) tisti slovenski razumniki, ki so se že desetletja kontinuirano zavzemali za načenjanje tabuiziranih tem, demokratično urejanje vseh družbenih vprašanj, svobodo govora in razmišljanja, odpravo vsakršne represivnosti, bodisi v pravosodju bodisi v institucijah samoupravne družbe. Delovali so pač v skladu z mislijo Bojana Štiha, da je »socializem v svojem jedru kulturno in moralno vprašanje«. Tako so odločno nastopili proti t. i. »skupnim programskim jedrom« v šolstvu leta 1983; podprli so mlade novinarje in publiciste pri tedniku Mladina ter kolege pri Novi reviji; sodelovali so v alternativnih gibanjih za civilno družbo in v različnih odborih in komisijah, ki so si v 80. letih prizadevali za demokratizacijo javnega življenja. DSP je leta 1984 npr. protestiralo proti obsodbi V. Šešlja v Sarajevu ter napovedanim sodnim procesom v Beogradu. Istega leta je bila pri društvu ustanovljena Komisija za zaščito mišljenja in pisanja (pod predsedstvom Vena Tauferja), ki je s številnimi javnimi pismi in izjavami sistematično posegala v »vroče teme« tedanje družbe: enotnost slovenskega kulturnega prostora, vlogo Slovenske izseljenske matice, preganjanje »islamskih fundamentalistov« v BiH, odpravo verbalnega delikta oz. 133. členu KZ SFRJ, obnovo povojnih montiranih procesov, svobodo tiska in govora (prepoved uprizarjanja Rožančeve Tople grede, zaplembe časopisov), izbris tajnih seznamov inkriminiranih oseb, nasilje JLA na Kosovu in mednacionalne odnose v armadi, dosledno rabo slovenskega jezika v javnosti, podpora litovskim pisateljem ob osamosvojitvi države; podpirala je človeške pravice nasploh, zlasti pa njihovo konkretno kršenje ob »aferah« Spomenke Hribar, Alije Izetbegovića, Melike Salihbegovića, Dobroslava Parage, Adema Demaćija, Anta Kovačevića, Vlada Gotovca, Francija Za-

vrla, Salmana Rushdieja idr. V obdobju, ko je DSP predsedoval Tone Partljič (1983–87), so bili aktualni zlasti spori s srbskim pisateljskim združenjem; DSP je odločilno pripomoglo, da velikosrb M. Bulatović leta 1986 ni bil izvoljen za predsednika Zveze pisateljev Jugoslavije, februarja 1990 pa je izstopilo iz jugoslovanske zveze. V Cankarjevem domu je 9. in 10. januarja 1985 priredilo zelo odmevno tribuno Slovenski narod in slovenska kultura, na kateri so pisatelji prikazali konstitutivno vlogo kulture pri nastajanju slovenskega naroda in zavrnilo očitke M. Ribičiča, češ da se »bolj kot z umetniško ustvarjalnostjo uveljavljajo s prepovedanimi knjigami« (očitki so leteli na izid »razvpih« del Balantiča, Kocbeka, Zupana, Torkarja, Hofmana idr.). V naslednjih letih so se sicer nenehno otekali z obtožbami »hujškaštva« in »šovinizma« ter etiketo »elitnih samozancev«, toda društvena dejavnost ni popuščala; ko je postal predsednik društva Rudi Šeligo (1987–91), se je javna zavzetost DSP še okrepila in stopnjevala vse do osamosvojitve Slovenije, prek dejavnosti slovenskega PEN in mednarodne literarne prireditve v kraški jami Vilenici pa posredovala tudi v tujino.

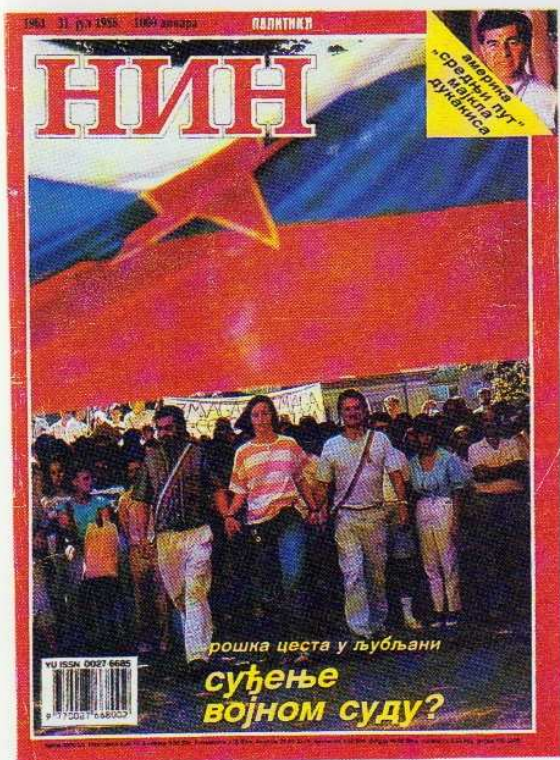
Po izidu 57. številke Nove revije si je društvo dopisovalo z užaljenimi makedonskimi kolegi (februarja 1987 in avgusta istega leta, ko so slovenski pesniki na festivalu v Strugi protestirali proti maltretiranju policije v bližnjih Vevčanih). Prvi vrh »politizacije« pa je DSP doživelo z dvema zelo obiskanima tribunama ob predlogih ustavnih sprememb (16. marca 1987 in 25. aprila 1988) v Cankarjevem domu; na njih se je jasno izreklo za demokratizacijo in proti etatizmu, centralizmu in unitarizmu v Jugoslaviji, pa tudi za slovensko samobitnost, avtonomijo, državnost, samoodločbo in odcepitev. S sklepi na tej tribuni je od slovenskih politikov zahtevalo, da energično zagovarjajo republiške in nacionalne interese doma in v Beogradu; nekateri udeleženci tribune (npr. Bučar, Jambreč) pa so pozneje s svojimi tezami sodelovali tudi pri pripravi gradiva za t. i. »pisateljsko ustavo« (1988), tj. pri zasnovi nove slovenske ustave zunaj okvirov nekdanje Jugoslavije.

V času Šeligovega predsednikovanja se je DSP bojevalo za »demokracijo zoper (real)socializem« in se zavzemalo za moralni angažma – za avtonomno civilno družbeno navzočnost v družbi, ne pa za (nasilne) politične akcije. Društvo, ki je medtem izstopilo iz SZDL, naj bi – po Šeligo – delovalo »v območju svobodnega duha antipolitike« in v odmiku od vseh nastajajočih politič-

Na enem od vsakodnevnih protestnih zborovanj v DSP v zvezi z vojaškim procesom zoper četverico pesnik Veno Taufer bere sporočilo za javnost.

Pesnik Boris A. Novak izraža svoj protest z branjem verzov.

nih gibanj in strank; ali z njegovimi besedami: »... na stališču 'estetske' akcije, pri čemer oznaka estetsko pomeni 'brezinteresno razmerje', interes pa zaznamuje interes ali voljo za moč in oblast. Vodilo te 'neprave' politične akcije more biti le etično stališče v politični misli in delovanju in osredotočenost energij na posameznika ...« Tako je DSP po letu 1988 korporativno sodelovalo v Bavčarjevem Odboru za varstvo človekovih pravic in v Zboru za ustavo, bilo je sopredlagatelj Majniške deklaracije 89 in tudi sosklicatelj shoda zvez in strank 8. maja 1989 na Kongresnem trgu v Ljubljani – toda po osamosvojitvi je politiko prepustilo politikom. Pod predsednikovanjem pesnika Daneta Zajca (1991–95) je sicer tu in tam še prevzelo žrtveno vlogo »prezgodnjega pete-

lina« (npr. s pismom svetovnim medijem 29. maja 1991, da bo Slovenija izstopila iz skupnosti jugoslovanskih narodov); toda njegove poglavitne ideje in dejanja so zdaj povzemali »prepozni petelinčki« političnih strank.
D. B.

Rudi Šeligo in Niko Grafenauer zamenjujeta protiproceno stražo pred vratoma vojašnice na Roški cesti, kjer so zasliševali in sodili četverci. Slika s pomenljivim naslovom je izšla na naslovnici beogradskega tednika NIN.

Verniki so svoje ogorčenje nad sojenjem četverci v srbohrvaškem jeziku in nad grožnjami JLA izrazili z molitvijo za Slovenijo tudi v Frančiškanski cerkvi v Ljubljani.

Zborovanje v Cankarjevem domu

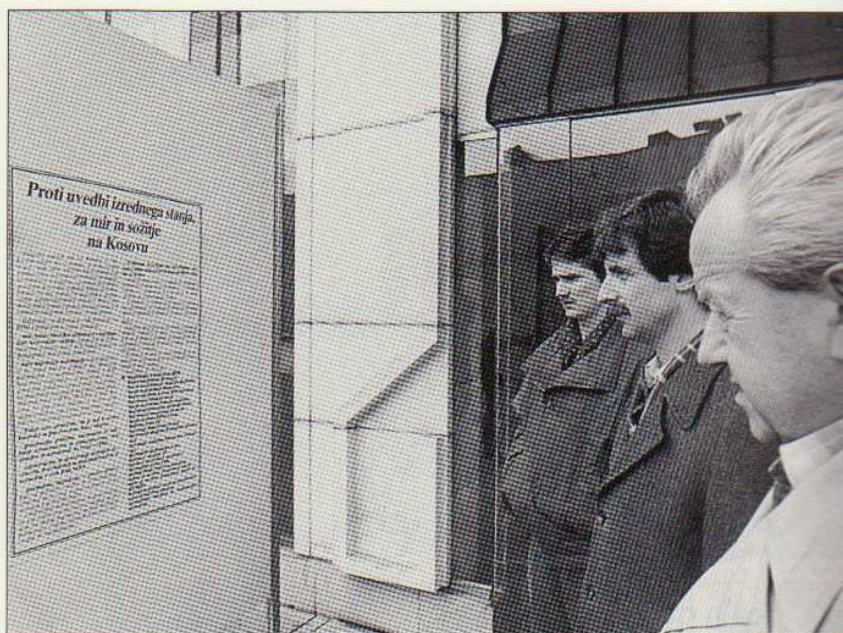
27. II. 1989

Četrtega februarja 1989, nekaj dni po sprejetju nove srbske ustave, ki je Kosovu in Vojvodini odvzela prejšnje pokrajinske pristojnosti, so v rudniku Trepča (jama Stari trg) začeli stavkati rudarji. Več kot tisoč jih ni hotelo iz jame, zahtevali so, da ustava iz leta 1974 ostane nespremenjena, da se ponovno ocenijo demonstracije novembra 1988 ob zamenjavi Vllasija, ki so bile v zveznem političnem vrhu označene za kontrarevolucionarne, in da se Vllasi ter drugi funkcionarji vrnejo na oblast. Rudarji so ostali v jami do konca februarja; ko je 27. februarja predsedstvo SFRJ razglasilo izredno stanje na Kosovu, so bili rudarji prisiljeni priti iz rudnika, zagotovili pa so jim, da so prosrbski funkcionarji (Rahman Morina, Husamedin Azemi in Ali Shukria) odstopili (to ni bilo res).

Nekaj dni pred uvedbo izrednega stanja, 24. februarja, je v jamo odšel predsednik predsedstva CK ZKJ Stipe Šušvar, vendar mu ni uspelo prepričati rudarjev, da bi prišli iz jame. Naslednji dan je (po telefonskem razgovoru z Miloševićem in domnevno na njegovo zahtevo) odšel v rov tudi Azem Vllasi; v Srbiji so ga potem obtožili, da je prišel rudarje hbrabit, naj še malo zdržijo. Na dan uvedbe izrednega stanja so različne organizacije in združenja, tako uradne kot opozicijske, v Cankarjevem domu v Ljubljani priredile množično zborovanje v podporo kosovskim rudarjem z naslovom Za mir in sožitje ter proti uvedbi izrednega stanja na Kosovu. V posameznih govorih so bila prvič zaznavna tudi razmišljanja, da bi Slovenija lahko zapustila skupno državo, predsednik predsedstva CK ZKS Milan Kučan pa je izjavil, da se v Trepči brani avnojska Jugoslavija in da so na Kosovu ogroženi Albanci, ki se spopadajo s hegemonističnimi velikosrbskimi tendencami. Zborovanje v Cankarjevem domu je do skrajnosti zaostriło srbsko-slovenske odnose; pozneje so bili dokončno pretrgani.

Srbsko vodstvo je po »Cankarjevem domu« proti Sloveniji uvedlo gospodarsko vojno, ki je zvezne oblasti niso ne znale in ne hotele prepričati.

B. R.

Branje plakata o namenu zborovanja pred vhodom v Cankarjev dom.

Protestni zbor v Cankarjevem domu proti uvedbi izrednega stanja na Kosovu. Pogled na balkon kaže skupino Albancev, ki so živeli v Sloveniji in so se udeležili zborovanja.

Podpisovanje izjave v podporo rudarjem v Trepči. Podpora je sprožila burne reakcije v Beogradu, »Cankarjev dom« pa je postal znan po vsej Jugoslaviji.

V. 1989

Majniška deklaracija 1989

Prva seja predsedstva ZSMS«, 8. maja 1989 na kongresnem trgu v Ljubljani; govori Igor Bavčar.

redilo Majniške deklaracije.

MAJNIŠKA DEKLARACIJA 1989

Nesporazumi, provokacije in tudi odkrite sovražnosti, ki jih danes doživljajo Slovenci v Jugoslaviji, nas prepričujejo o preloženosti sedanjega zgodovinskega trenutka in nas obvezujejo, da v jasni obliki izrečemo svojo voljo, iz katere sledijo dejanja v prihodnosti.

Podpisniki te listine izjavljamo in sporočamo:

1. **da hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda;**
2. **kot suverena država** bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope;
3. **glede na zgodovinska prizadevanja slovenskega naroda za politično samostojnost je slovenska država lahko utemeljena le na:**
  - spoštovanju človekovih pravic in svoboščin,
  - demokraciji, ki vključuje politični pluralizem,
  - družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gnotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmognostmi državljanov Slovenije.

Društvo slovenskih pisateljev,
Slovenska demokratična zveza,
Slovenska kmečka zveza,
Slovensko krščansko socialno gibanje,
Socialdemokratska zveza Slovenije

8. maja 1989

Na protestnem zborovanju zaradi druge aretacije Janeza Janše (t. i. »odprti seji predsedstva RK ZSMS«, kot so jo poimenovali zaradi bojazni pred prepovedjo shoda) je pisatelj Tone Pavček 8. maja 1989 prebral Majniško deklaracijo. Deklaracijo so podpisali Društvo slovenskih pisateljev, Slovenska demokratična zveza, Slovensko krščansko socialno gibanje in Socialdemokratska zveza Slovenije. Zahteve, izražene v Majniški deklaraciji, so postale temeljni program nastajajočih strank demokratične opozicije.

Osnovne točke Majniške deklaracije so bile: zahteva po suvereni državi slovenskega naroda, zahteva po samostojnem odločanju o povezavah z južnoslovanskimi narodi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope, zahteva po spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, vključno s političnim pluralizmom, in zahteva po taki družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gnotno blaginjo slovenskim državljanom.

Uradne oblasti so na razglasitev skušale odgovoriti z (delno) alternativnim programom, t. i. Temeljno listino Slovenije, objavljeno 22. junija; ta je še zagovarjala jugoslovansko državo, vendar pod pogojem, da bo dejansko federativna (tj. »avnojska«) in demokratična. Nastajajoče opozicijske stranke, zlasti Zbor za ustavo, pa so zagovarjale doslednejše določbe o političnem pluralizmu in gospodarski suverenosti.

B. R.

»Mitinga resnice« v Ljubljani ni bilo

Za 1. december 1989 (obletnico nastanka Kraljevine SHS) je Božur, združenje za vrnitev Srbov in Črnogorcev na Kosovo, v Ljubljani napovedal »miting resnice«. Prvič so miting želeli prirediti že spomladi, 25. marca, vendar so ga tedaj slovenske oblasti prepovedale, na upravi državne varnosti pa so izdelali poseben načrt za preprečitev (mitingarje naj bi ustavili na meji s Hrvaško, postavili cestne prepreke, zaprli železniško postajo v Dobovi, preprečili prihod po cestah v Ljubljano). Tudi drugi napovedani miting je Mestni sekretariat za notranje zadeve v Ljubljani prepovedal; prepoved je podprla tudi republiška skupščina, ki je notranjim organom naložila, naj poskrbijo za varnost. Zato je tedanji republiški sekretar za notranje zadeve Tomaž Ertl izdal odredbo o prepovedi sestajanja občanov na javnih mestih, slovenski varnostni organi pa so se (na podoben način kot spomladi) pripravili na morebiten prihod mitingarjev. Ti so se odločnosti republiških organov in prebivalstva nato ustrašili in v Ljubljano niso prišli, čeprav so nameravali pripotovati celo z letali.

Mitingarska politika je imela več namenov, najpomembnejši pa je bil realizacija zamisli o enotni Srbiji in sočasen obračun z nasprotniki te ideje oziroma zastraševanje tistih, ki bi ji lahko nasprotovali. Šlo je tudi za promoviranje Miloševića kot srbskega narodnega voditelja (graditev kulta osebnosti), zato je v mnogih mitingarskih geslih in tudi narodnih pesmih njegovo ime zamenjalo Titovo. Nekateri mitingi so s svojimi parolami razmere skrajno radikalizirali (Hočemo oružje, Smrt Šiptarima, Uhapsite Vlasija) in s tem tudi povratno vplivali na ravnanje politikov, ki so spodbujali in organizirali mitingarsko politiko.

B. R.

»Na Slovenskem smo mi gospodar« (karikatura B. Pečarja).

Demonstrant z zanko okoli vratu in napisom »čirilica« pred parlamentom v Ljubljani.

4. XII. 1989

Rojstvo Demosa

Predstavniki ustanovnih strank Demokratične opozicije Slovenije (Demosa). Od leve proti desni (sedijo) Andrej Magajna, Jože Pučnik, Katja Boh, Ivan Oman; (stojijo) Dušan Plut, Rajko Pirnat, Marjan Podobnik, Dimitrij Rupel, Leo Šešerko in Hubert Požarnik.

Nastajanje demokratičnih strank v prvi polovici leta 1989 (SKZ, SDZ, SDZS, ZS, KSG) je pomenilo očitno uveljavljanje večstrankarskega sistema v Sloveniji. Zveza komunistov Slovenije tega dejstva ni hotela dojeti in še manj sprejeti, zato je prek svojega satelita Socialistične zveze (SZDL) in javnih občil hotela onemogočiti politično delovanje novih opozicijskih organizacij. Najprej je sprejela tezo o »sestopanju z oblasti«, vendar le v stanju »političnega pluralizma brez strank«. V ta namen je – tudi s pomočjo policije (primer ob ustanovitvi Socialdemokratov) – preprečevala, da bi nove politične organizacije postale politične stranke zunaj okvira SZDL.

Izrazit primer komunističnega izigravanja novih organizacij je bila ustanovitev »okrogle mize«. Po poljskem zgledu naj bi se tudi v Sloveniji začela pogajanja med vladajočo ZKS in novimi strankami. Zloraba te ideje je postala takoj očitna; stalni predsednik »okrogle mize« je postal Jože Smole, ki je bil hkrati predsednik SZDL; namesto pogajanj o konkretnih vprašanjih nove ureditve v Sloveniji so potekale neskončne razprave brez slehernih nujnih sklepov. Nezadovoljstvo s takim delom je vse bolj naraščalo in oktobra 1989 pripeljalo do izstopa novih političnih strank iz SZDL.

Istočasno je polagoma dozorela misel, da se morajo nove politične stranke povezati, če hočejo

na volitvah doseči vidne rezultate. Tako je že dva tedna po razpadu »okrogle mize« prišlo do prvega sestanka predstavnikov Kmečke zveze, Socialdemokratske zveze in Demokratske zveze, na katerem so sklenili, da se začnejo sistematično pogajati o ustanovitvi skupne predvolilne koalicije. Pogajanja so bila težavna in šele po petih tednih so se pokazali prvi rezultati. Predstavnikom omenjenih treh strank so se pridružili še krščanski demokrati, ki so se ustanovili 2. novembra 1989. Po dva ali trije predstavniki štirih strank so se dobivali trikrat tedensko na sedežu socialdemokratov v Šiški in iskali skupna stališča o sporazumu za ustanovitev predvolilne koalicije, o skupnem programu in o statutarnih določilih, ki naj bi omogočila učinkovito delovanje. Zapletlo se je pri imenu koalicije. Predstavnik SKZ sta bila prepričana, da bi bilo ime Opozicija za volilce preveč radikalno, obenem pa preveč izzivalno za komunistično oblast. Ker so druge tri stranke vztrajale pri imenu Demokratična opozicija Slovenije – DEMOS, je prišlo 27. novembra 1989 do sporazuma o formuli »3 plus 1«, ki so ga 4. decembra podpisali Hubert Požarnik za SDZ, Jože Pučnik za SDZS, Lojze Peterle za SKD in Ivan Oman za SKZ. Formula »3 plus 1« je pomenila, da so prve tri stranke pravi člani koalicije Demosa, Slovenska kmečka zveza pa se Demosu pridružuje tako, da podpira skupni program, na

DEMOKRACIJA
 NOVOSTVENI ČASOPIS
 LJUBLJANA, TORJA, 24. oktobra 1989
 LETUJA, 7.100, CENA: 2.000 DINARJEV

Je sto dolarjev rdeča čunja za naša podjetja?

Neodvisna beseda moč naroda

Koga je »napočila« Markovičeva liberalizacije zasnega uvoza

PREDSTAVNIKA SDZ V BRITANSKEM PARLAMENTU

Prva predstavnik Demosa, Franc Golja, in drugi predstavnik, Sivi panterji, sta se v Londonu srečala s britanskimi parlamentarji. Golja je predstavil Demos in njegove zahteve za večjo demokratičnost in suverenost Slovenije. Britanski parlamentarji so se zanimali za Demosove zahteve in so jim dali pozitivno povratno informacijo. Golja je tudi predstavil Demosove zahteve za večjo demokratičnost in suverenost Slovenije. Britanski parlamentarji so se zanimali za Demosove zahteve in so jim dali pozitivno povratno informacijo.

SLOVENEK
 ČASOPIS
 LJUBLJANA, TORJA, 25. junija 1991
 LETUJA, 7.100, CENA: 2.000 DINARJEV

Zapora na Zahodu, razgovori z republikami

Konec jugoslovanskih utvar?

Strupeni tvor gre v Italijo?

Den prod

JURKOVIČ

Prva številka novega časopisa Slovenec, 25. junija 1991, izšla je pod uredništvom Andreja Rota.

volitvah pa namerava nastopiti s svojo, tj. samostojno listo.

Na prvi tiskovni konferenci Demosa, 10. decembra 1989, so predstavniki štirih strank pojasnili, zakaj so zapustili »okroglo mizo« in se dogovorili za skupno koalicijo. Ugotovili so, da komunisti še naprej vztrajajo pri svojem nelegitimnem političnem, državnem in ekonomskem monopolu, zato preostane slovenski opoziciji samo pot legitimnega in demokratičnega boja za neodločanje v slovenski državi. To je boj za oblast, ki ga nameravamo bojevati z vso odločnostjo in z vsemi demokratičnimi sredstvi. Za okvirno izhodišče Demosa sta bili postavljeni dve temeljni zahtevi slovenskega naroda. Prva je bila zahteva po civilni družbi s pravno državo, z demokracijo kot tehnologijo legitimiranja in z večstrankarskim sistemom kot osnovnim načinom organiziranja politične volje državljanov; druga pa zahteva po nacionalni in državni suverenosti Slovenije. Koalicija je vodilo predsedstvo, ki sta ga sestavljala po dva člana vsake stranke; to je izvolilo predsednika – Jožeta Pučnika –, ki je predstavljal in zastopal Demos. Po ugodnem odzivu javnosti je prišlo 8. januarja 1990 do podpisa razširjenega sporazuma: Slovenska kmečka zveza je opustila dotdanje zadržke in se popolnoma vključila v Demos, pridružili pa so se tudi Zeleni Slovenije kot peta stranka koalicije. V času do volitev se je v

Demos vključila še Liberalna stranka (Franc Golja) in Sivi panterji kot predstavniki upokoencev (Dragan Černetič).

Na volitvah aprila 1990 je Demos dosegel precejšen uspeh. V dveh zborih takratne skupščine je dosegel večino (v družbenopolitičnem zboru in zboru občin), v zboru združenega dela pa je bil v manjšini. V predsedstvu države je imel dva člana (Ivan Oman, Dušan Plut). Volilni uspehi so omogočili prevzem mandata in postavitev prve demokratično izvoljene vlade v Sloveniji. Predsednik vlade je postal Lojze Peterle (SKD).

J. P.

Sedma številka neodvisne časopisa Demokracija, 24. oktobra 1989. Izdajana Občinska konferenca ZSK kasneje Magellan, d.o.o., Ljubljana. Časopis je nehalno izhajati 1991.

Prva številka novega časopisa Slovenec, 25. junija 1991, izšla je pod uredništvom Andreja Rota.

4. I. 1990

Odhod slovenskih komunistov s XIV. kongresa ZKJ

elovna mapa udeležencev
rednega kongresa ZKJ
Beogradu, tik pred
zpadom partije.

Od 20. do 24. januarja 1990 je bil v Beogradu XIV. (izredni) kongres ZKJ. Že pri pripravah na sklic je prišlo do razhajanj, ali so razmere v Jugoslaviji res take, da je potreben izredni kongres: definiranje kongresa kot izrednega je namreč pomenilo, da bodo v državi potrebni tudi izredni ukrepi.

Organizacija, ki je jugoslovansko družbo vodila vse povojno obdobje, je zaradi notranjih (predvsem nacionalnih) konfliktov od 60. let dalje večkrat zašla v hudo krizo, vendar je s Titovo avtoriteto do začetka 80. let ostala enotna, čeprav je ves čas počasi »razpadala« na federalne organizacije. V 80. letih se je obdržala deloma spričo »vztrajnosti«, deloma pa zaradi prepričanja, da bi njen razpad pomenil tudi razpad Jugoslavije (ali vsaj hudo krizo, ki bi jo morala »reševati« zadnja vsejugoslovanska inštitucija – JLA). V drugi polovici 80. let se je pokazalo, da tudi znotraj ZKJ ni več niti minimalnega nacionalnega konsenza in da hočejo srbski komunisti uresničiti bodisi unitaristični jugoslovanski bodisi velikosrbski program, temelječ na načelu preglasovanja (*»en človek – en glas«*), in to s pomočjo ZKJ.

Do konflikta, ki je pomenil konec nekdanje vse-mogočne politične organizacije, je prišlo 19. oktobra 1988 na 17. seji CK ZKJ v Beogradu. Sejo

je vodil tedanji predsednik predsedstva CK ZKJ, dr. Stipe Šušar (po rodu Hrvat), ki je nekaj dni prej javno obtožil srbsko vodstvo, da je zapustilo Titovo pot *»bratstva in enotnosti«*, čeprav je tudi sam pred tem podpiral ustavne spremembe v Srbiji. Na seji naj bi z glasovanjem preverili, koliko zaupanja še uživa zvezni partijski vrh, Šušarjev predlog, naj bi glasovali tudi o zaupnici republiškim predsednikom predsedstev centralnih komitejev, pa ni bil sprejet (če bi prišlo do glasovanja, Milošević in Kučan ne bi smela dobiti podpore). Na glasovanju o zaupnici predsedstvu CK ZKJ ni dobil podpore le Dušan Čkrebić, srbski predstavnik in Miloševićev privrženec; ta je nato odstopil, Milošević pa je v svojem govoru dejal, da o zaupnici članom predsedstva lahko glasuje samo njihova baza (v tem primeru srbski komunisti). Seja je medijsko ostala opažena zlasti zaradi dveh dogodkov: slovenski član CK ZKJ Vinko Hafner je Miloševiću med svojim govorom zažugal s prstom, Makedonec Vasil Tupurkovski pa je po glasovanju izjavil: *»Bojim se, da je ena republika izgubila, zmagala pa neprincipialna koalicija.«*

Sintagma o t. i. nenačelni koaliciji je potem postala osrednji očitek na račun vseh republik, ki so nasprotovale ponovni centralizaciji Jugoslavije in velikosrbstvu. V času 17. seje CK ZKJ take koalicije dejansko ni bilo; heterogeni zvezni partijski vrh pod pritiskom lastnih republik glede demokracije in političnih sprememb ni bil zmožen obrzdati miloševićevske politike. Srbskim težnjam po oblikovanju »tretje Jugoslavije« se je tedaj upirala predvsem Slovenija. Hrvati so se iz različnih razlogov, največ pa zaradi bojazni, da ne bi prišlo do konflikta s Srbi pri njih doma, tedaj opredeljevali za *»politiko molčanja«*. Makedonski partijski vrh pod vodstvom Milana Pančevskega je Miloševića zaradi njegove protialbanske politike podpiral, ker se je bal zahtev makedonskih Albancev. Tudi bosansko-hercegovsko vodstvo je podprlo Miloševića pri izvajanju ustavnih sprememb, potem pa se je zaradi afer (afera Neum idr.) ukvarjalo predvsem samo s sabo. Miloševića je podpiralo tudi črnogorsko vodstvo (Vidoje Žarković); ko pa se je Milošević odločil, da ga bo – z mitingarsko metodo – zamenjal z mlajšo garnituro, se mu je začelo upirati.

Na XIV. kongresu ZKJ se je konflikt, začet na 17. seji, končal. Delegati ZKS so predlagali vrsto reform, tako v ZKJ kot v državi. Postavili so se na stališče, da so slovenski komunisti v prvi vrsti dolžni upoštevati interese slovenskega naroda. Zagovarjali so miren in postopen prehod v večstran-

karski sistem, varstvo človekovih pravic, avtonomijo civilne družbe, konec političnih sodnih procesov, preobrazbo ZKJ v zvezo samostojnih političnih subjektov in odpravo demokratičnega centralizma. V Jugoslaviji naj bi izpeljali družbeno reformo in na novo oblikovali medsebojne odnose na konfederalni osnovi. Ker je srbski blok vse slovenske predloge dosledno zavračal, so slovenski delegati v ozračju hudega pritiska in groženj kongres zapustili; za njimi so odšli tudi hrvaški komunisti. To je praktično pomenilo razpad partije; poskusi, da bi kongres nadaljevali, so bili neuspešni. Novembra 1990 je bila sicer – predvsem iz pripadnikov JLA – ustanovljena nova stranka, Zveza komunistov Jugoslavije – Gibanje za Jugoslavijo, ki pa ni imela posebnega vpliva na nadaljnje dogajanje v Jugoslaviji.

Z odločitvijo slovenskih (in hrvaških) komunistov za dosledno zagovarjanje nacionalne politike je po Titovi smrti odpadel še drugi »varovalni«

mehanizem, ki naj bi zagotavljal integriteto Jugoslavije; ostala je le še spolitizirana armada, katere vrh je v tem času v glavnem že opustil jugoslovansko politiko in se podredil velikosrbstvu.

B. R.

Odhod slovenske delegacije z izrednega kongresa ZKJ. V ospredju Sonja Lokar.

Ljubljanska borza

29. III. 1990

Obnovljena borza v Ljubljani je bila ustanovljena 26. decembra 1989 pod imenom Jugoslovanska borza vrednostnih papirjev; parirala naj bi dan kasneje v Beogradu ustanovljeni borzi vrednostnih papirjev. Po osamosvojitvi se je preimenovala v Ljubljansko borzo (LB). Bila je prva borza z območja bivših socialističnih držav, delujoča po tržnem sistemu. Delovati je začela 29. marca 1990. Šest let pozneje, 8. januarja 1996, je začela na LB kotirati prva delnica iz lastninskega preoblikovanja podjetij – delnica Kolinske iz Ljubljane, tj. podjetja, ki je prodajalo svoje delnice na Ljubljanski borzi že pred 2. svetovno vojno.

Posebno vlogo je borza odigrala v sedemmesecnem obdobju pred osamosvojitvijo, ko je s kotacijo t. i. evidenčnih deviznih pravic pripomogla k ustvarjanju prvih lastnih slovenskih deviznih rezerv.

Mnenja o borzi pri nas so v strokovni javnosti deljena. Nekateri menijo, da je Slovenija ekonomsko premajhna in ima premajhen finančni trg, da bi borza imela pravi smisel in učinek. Do upoštevavanja vrednih učinkov pa vendarle prihaja: obseg trgovanja na borzi je v letu 1994 znašal že okoli 1,5 milijarde DEM. Pričakovati je, da se bo v prihodnjih letih še znatno povečal, saj bodo na borzi menjale lastnike delnice tako privatiziranih

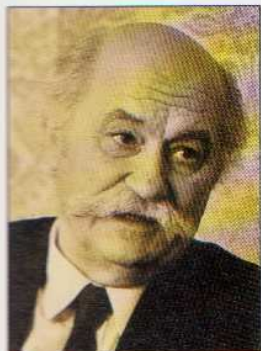
podjetij kot tudi t. i. investicijskih skladov. Prelivanje premoženja iz ene oblike (vrednostni papirji) v drugo (denar) in nazaj bo zahtevalo dodatno pozornost slovenske monetarne oblasti, ki skrbi za trdnost nacionalne valute.

P. L.

Ljubljanska borza je začela delovati konec marca 1990.

8. in 12. IV. 1990

Predsedstvo SRS in njegov konec

Sergej Kraigher.

Viktor Avbelj.

France Popit.

Janez Stanovnik.

V času, ko je bila Zveza komunistov po ustavi SRS iz leta 1974 glavna pobudnica in nosilka nadaljnega razvoja socialistične revolucije in vodilna idejna in politična sila, sta nastali predsedstvo SFRJ in predsedstvo SRS. Predsedstvo republike so sestavljali predsednik, šest članov ter po položaju predsednika CK ZKS in RK SZDL; predstavljalo je SRS in obravnavalo, pripravljalo, predlagalo, razglašalo, podeljevalo, izdajalo in opravljalo druge, z ustavo določene pravice in dolžnosti, zlasti vprašanja s področja ljudske obrambe, varstva z ustavo določenega reda in druge temeljne politične pristojnosti.

Predsedstvo je obravnavalo izvajanje politike, ki jo je v svojih aktih določala skupščina SRS; nadalje vprašanja, ki so se nanašala na enakopravnost narodov in narodnosti ter ljudsko obrambo; ob napadu na državo bi moralo organizirati in voditi splošni ljudski odpor – seveda v okviru načrtov, sklepov in smernic predsedstva SFRJ. Pomembno je bilo tudi predlaganje kandidata za predsednika izvršnega sveta skupščine SRS in dajanje predlogov skupščini SRS za izvolitev in razrešitev predsednika in sodnikov ustavnega sodišča. Predsedstvo republike je bilo po potrebi mogoče razširiti s predsednikom skupščine SRS, predsednikom izvršnega sveta skupščine in predsedniki republiških vodstev Zveze sindikatov Slovenije, Zveze mladine Slovenije in Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije.

Navedenega sklopa pristojnosti ne smemo preučevati ločeno od pristojnosti drugih oblastnih organov. Ustava iz leta 1974 ni samo delila politično-izvršilne funkcije med predsedstvo in izvršni svet, ampak na določenih področjih vzpostavila tudi odgovornost izvršnega sveta do predsedstva. Po Kardelju sta vlado v parlamentarnem smislu te besede sestavljala predsedstvo in izvršni svet skupaj – ob natanko razdeljenih pristojnostih. Teoretično se politična moč ni koncentrirala niti v predsedstvu niti v izvršnem svetu, ampak v delegatski skupščini, vendar ne samo v njej, temveč v njeni povezanosti s celotno družbeno strukturo, zlasti z Zvezo komunistov, ki je imela vodilno idejno in politično vlogo. Zato so se izvršni sveti in drugi upravni ograni morali opirati nanjo, in to ne samo pri politični iniciativi, temveč tudi pri izvršilni politiki. Prav tako se niti skupščine niti izvršni sveti niso mogli zapirati vase, v lasten aparat ali nekakšno navidezno neodvisnost. Nekaj omahovanja je bilo v zvezi z vprašanjem, ali naj bo ZK zastopana tudi v predsedstvih. Zmagala je Kardeljeva teza, da mora biti partija navzoča na vsaki ravni in v vseh od-

nosih, da bi samoupravljalci lahko razumeli svoj pravi interes, kajti bila je avantgardna sila in nenadomestljiv nosilec notranje povezanosti in enotnosti socialističnih sil. V taki funkciji so bili predsedniki predsedstva SRS od 70. do 90. let Sergej Kraigher (1974–79), Viktor Avbelj (1979–84), France Popit (1984–88) in Janez Stanovnik (1988–90).

J. O.

Prve večstrankarske volitve po 52 letih

8. in 22. IV. 1990

Dve nedelji, 8. in 22. aprila 1990, so potekale v Sloveniji prve večstrankarske volitve, na katerih je dobila večino združena opozicija (Demos). Volitve je 8. januarja 1990 razpisal tedanji predsednik skupščine Miran Potrč na podlagi volilne zakonodaje, ki jo je 27. decembra 1989 sprejela skupščina.

Volilna kampanja je – kljub neizkušenosti organizatorjev – potekala brez večjih incidentov. Skupščinski sistem je temeljil še na ustavi iz leta 1974, deloma je bil »popravljen« le s sprejetjem ustavnih amandmajev. Zato so stranke predlagale kandidate v tri zборе: družbenopolitični zbor, zbor občin in zbor združenega dela. Vsak od zborov je štel po 80 poslancev (skupaj 240). Na volitvah je Demos dobil skupaj 126 glasov, kot posamična stranka pa se je najbolje odrezala Stranka demokratične prenovе (bivša ZKS). V skupščino je posamično prišlo deset strank: Slovenska demokratična zveza – Narodna demokratična stranka (ta se je nato razcepila, del poslancev pa se je priključil novoustanovljeni Demokratični stranki, ki je tudi formirala svoj poslanski klub), Socialdemokratska stranka Slovenije, Slovenska kmečka zveza – Ljudska stranka, Zeleni Slovenije, Liberalna stranka, Slovenski krščanski demokrati, Stranka demokratične prenovе, Liberalno demokratična stranka in Socialistična stranka Slovenije, poleg teh pa še predstavniki obeh manjšin in nekaj neodvisnih kandidatov. Neposredno je bilo izvoljeno predsedstvo republike: predsednik je postal Milan Kučan, člani pa dr. Matjaž Kmecl, Ivan Oman, dr. Dušan Plut in Ciril Zlobec.

Konstitutivna seja nove skupščine je bila 17. maja 1990. Za predsednika je bil izvoljen dr. France Bučar. Predsednik republike je mandat za sestavo nove vlade zaupal predsedniku Slovenskih krščanskih demokratov Lojzetu Peterletu, saj so krščanski demokrati znotraj Demosa dobili največ glasov in so po internem dogovoru med strankami do tega imeli pravico. Nova 27-članska vlada je bila izvoljena brez večjega nasprotovanja.

B. R.

Na volišču.

Sestanek vodilnih predstavnikov združene opozicije (Demos): Socialdemokratske zveze Slovenije, Slovenskih krščanskih demokratov, Slovenske demokratične zveze Slovenije in Zelenih Slovenije.

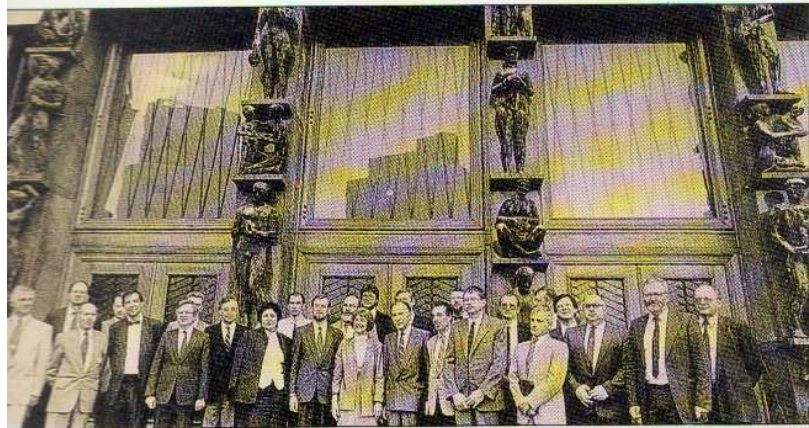
Demosovci (od leve proti desni) Franc Golja, Marjan Podobnik, Lojze Peterle, Vito Brezar in Jože Pučnik.

Predsednik predsedstva RS Milan Kučan v pogovoru z opozicijskim protikandidatom dr. Jožetom Pučnikom.

V. 1990

Demosova vlada

osovo vlado, takrat še ni svet SRS, so sestavljali sednik Lojze Peterle, edsedniki Jože Mencinger, ja Malešič in Leo Šešerko lani Marko Kranjec, z Janša, Igor Bavčar, o Pirnat, Jožica Puhar, Umek, Stane Stanič, Janko, Dimitrij Rupel, Jacžbinšek, Miha Tomšič, r Rejc, Maks Bastl, Ingo Viktor Brezar, Jože rc. Marjan Krajnc, Franc eša, Katja Boh, Peter elj, Andrej Capuder, Peter ig in Janez Dular.

e Peterle, predsednik osove vlade.

Tik pred volitvami aprila 1990 je na predsedstvu Demosa prišlo do dogovora, da ob volilni zmagi dobi mandatarja za sestavo vlade tista stranka, ki bo v družbenopolitičnem zboru dosegla največji uspeh. Ko je postala najmočnejša Demosova stranka Krščanska demokracija je izbrala za svojega mandatarja Lojzeta Peterleta; tega je parlament 16. maja 1990 izvolil za predsednika prve demokratično izvoljene vlade. V vladi je bilo poleg predsednika in treh podpredsednikov (dr. Jože Mencinger, Matija Malešič in dr. Leo Šešerko) še 23 ministrov; od tega jih deset ni aktivno delovalo v Demosu. Po odločitvi mandatarja so bili med njimi celo trije aktivni člani ZKS (Jožica Puhar, dr. Miha Tomšič in Franc Godeša). Tudi generalni sekretar vlade je že služil prejšnjemu komunističnemu premieru.

Vlada je bila postavljena pred izredno težke naloge. Program Demosa je povsem razločno zahteval uveljavitev slovenske suverenosti in korenito reformo slovenske družbe. Prav temu so nasprotovale vse tri opozicijske stranke komunističnega izvora (Stranka demokratične prenovе, Liberalnodemokratska stranka in Socialistična stranka), ki so v parlamentu zavirale skoraj vse ukrepe, s katerimi je vlada postopno pripravljala pravne in druge pogoje za slovensko suverenost. Predsedniku vlade so nasprotovali tudi nekateri vplivni ministri, ki niso verjeli v gospodarsko izvedljivost slovenske suverenosti; to se je kazalo zlasti pri ocenjevanju posledic gospodarske in finančne odcepitve. Posebno kritična sta bila dr. Jože Mencinger, ki je bil kot podpredsednik vlade odgovoren za gospodarstvo, in dr. Marko Kranjec, minister za finance. Ko je predsedstvo Demosa julija 1990 sklenilo, da je potrebno do oktobra natisniti slovenski denar, da bi se lahko takoj odzvali na morebitne valutne mahinacije Beograda, sta oba razločno povedala, da v slovensko denarno samostojnost ne verjameta. Šele na pritisk De-

mosa in predsednika vlade je bila ustanovljena komisija, ki je do konca istega leta pripravila natis slovenske valute (bonov), ki so se začeli uporabljati šele leto kasneje. Konflikt z obema ministroma se je še bolj zaostрил ob Zakonu o privatizaciji; tedaj sta dr. Mencinger in dr. Kranjec odstopila, prepričana o neizvedljivosti zahteve po gospodarski, monetarni in politični suverenosti Slovenije. Poleg teh sporov je imel predsednik vlade probleme še z ministrom za informacije (tega je odslovil) in z ministroma za zunanje zadeve ter kmetijstvo, ki sta ostala v vladi do konca.

Ko je Demos 19. oktobra 1990 sprejel odločitev o plebiscitu 23. decembra, je bil predsednik vlade in dobršen del ministrov neljubo presenečen. Rok za izvedbo tega usodnega projekta se jim je zdel odločno prekratek, nekateri pa so še nadalje dvomili v njegovo uresničljivost. Vendar so bile Demosove stranke tako enotne, rezultati plebiscita pa tako prepričljivi, da se je tudi skeptični del vlade moral lotiti operativne priprave za osamosvojitve. Poleg ministrstva za obrambo in za notranje zadeve, ki sta imeli najbolj nevarne in prikrite naloge, so predvsem gospodarska ministrstva in ministrstvo za zunanje zadeve delala noč in dan. Čas od marca do junija 1991 je bil najbolj učinkovito obdobje Demosove vlade. Osamosvojitve, kratka vojna z JLA in diplomatsko priznanje so dosežki, ki so tej vladi in njenemu predsedniku zagotovili mesto v slovenski zgodovini.

Po tem vrhuncu se je začel hiter razpad. Samoukinitve Demosa 30. decembra 1991, sklep o predhodnih volitvah in hitro izgubljanje parlamentarne podpore je delo vlade ohromilo. Najprej so odpovedali podporo demokrati, nato januarja tudi zeleni, marca 1992 so vlado nehali podpirati tudi socialdemokrati. Intenzivni sestanki o volitvah v maju 1992, kakor je bilo sklenjeno na zadnji seji predsedstva Demosa v Dolskem, so se razblinjali ob drži SKD, ki je menila, da lahko z manjšinsko podporo v parlamentu vlada še leto dni, ko bi se iztekel redni mandat. Ta zgrešena ocena političnega položaja je preprečila nove volitve, ki bi bile gotovo najbolj čista rešitev. Prišlo je do padca Demosove vlade: po dveh brezuspešnih poskusih konstruktivne nezaupnice (prvega so onemogočili socialdemokrati, drugega liberalni demokrati) je bil 22. aprila 1992 za novega mandatarja izvoljen dr. Janez Drnovšek. Skazalo se je, da brez političnega povezovanja in naporenega iskanja kompromisov med strankami bivšega Demosa ni mogoče vladati.

J. P.

Sami po sebi

Ne glede na to, ali gledamo na osamosvojitve Slovenije kot na »uresničitev tisočletnih sanj slovenskega naroda« ali kot na »prehodno« točko v sedanjih integracijskih procesih v Evropi, velja dejstvo, da gre za eno najpomembnejših dejanj v novejši slovenski zgodovini. Slovenija je v 20. stoletju zamenjala dva državna okvira, avstro-ogrškega in jugoslovanskega; med drugo svetovno vojno je bila razkosana med tri okupatorje, Slovenci pa kot narod obsojeni na smrt. Nobeden od obeh državnih okvirov Slovincem ni omogočal takega razvoja, kot so si ga želeli, čeprav sta jim oba v določenem času – kljub germanizacijskemu in nato unitarističnemu srbskemu pritisku – vsak na svoj način omogočila preživetje: prvi s svojo srednjeevropsko identiteto in možnostjo, da vsi Slovenci, čeprav razdeljeni na pokrajine, živijo v eni državi; drugi, da po razpadu Avstro-Ogrske in razdelitvi slovenskih dežel med tri države ohranijo in okrepijo svojo matico, po drugi svetovni vojni pa uredijo še mejna vprašanja z močnejšimi sosedi in kot ena od federativnih republik zaživijo vsaj v omejeni državnosti. Ko je negativna plat združitve, tako z Avstrijo kot z Jugoslavijo, preseгла pozitivne funkcije, sta obe državni tvorbi za Slovence izgubili svoj zgodovinski smisel. Na razpad avstro-ogrškega državnega okvira Slovenci niso mogli kaj dosti vplivati in so bili pravzaprav odvisni od mednarodnih dejavnikov (čeprav ni rečeno, da tudi v neugodnih okoliščinah ne bi mogli doseči kaj več, kot so, še zlasti pri združevanju v Kraljevino SHS). Pri razpadanju jugoslovanske federacije je Slovenija imela pomembno vlogo, ne pa najodločilnejše (čeprav se včasih v mednarodnih krogih sliši, da je s svojo nestrpnostjo pri osamosvajanju prav ona povzročila razpad Jugoslavije). Nesporno zgodovinsko dejstvo je, da so Slovenci v federalizirano in demokratično Jugoslavijo dejansko verjeli in si močno prizadevali, da bi taka res postala; za samostojnost so se odločili šele, ko je reformiranje Jugoslavije postalo brezupen projekt, ponoven centralizacijski pritisk nevzdržen, razkorak z razvitim svetom pa takšen, da je Sloveniji grozila usoda kulturne in tehnološke province.

Do osamosvojitve je prišlo v zelo burnih okoliščinah: ob sočasnem propadu socializma v vzhodnoevropskih državah in tako tudi v samoupravni Jugoslaviji ter ob razpadanju sovjetskega socialističnega imperija, ki je bil pravzaprav jamstvo za obstoj jugoslovanske države. Slovenija se je osamosvojila v času, ko je bila potrošniških dobrin presita Evropa še dojemljiva za televizijske prizore umirajočih ljudi in gorečih hiš le nekaj deset kilometrov stran in ko je javno mnenje še lahko prisililo politike, vajene udobnega obrazca bipolarnosti, da spremenijo prepričanje ali celo storiijo kaj proti svoji volji in razumevanju položaja. Šlo je za zares posrečeno kombinacijo ugodnih zunanjih okoliščin in dozorelosti splošnega prepričanja v Sloveniji, da je treba zgodovinsko priložnost izrabiti in se osamosvojiti. In ne nazadnje: tudi v Sloveniji je obstajala posrečena kombinacija vodilnih akterjev dogajanja: »jastrebi« so v bojih z jugoslovansko armado znali vzpostaviti vojaško ravnotežje, »golobi« so v trdih pogajanjih z Evropsko skupnostjo zmogli doseči mir, ne da bi se pri tem odpovedali temeljnemu cilju. Kaj lahko bi namreč Slovenija ob manj srečnem spletu okoliščin preživljala podobno usodo kot Bosna ali Čečenija.

Osamosvojitve je za Slovence pomenila odločitev za Evropo – z vsemi dilemami, ki jih taka odločitev prinaša: relativno nepomembna vloga majhne države v mednarodnih odnosih, ponovno neposredno soočanje z germanskim in italijanskim pritiskom, nevarnost izgubljanja nacionalne identitete, utapljanje neizoblikovanega narodnega gospodarstva v evropskih integracijskih procesih, možna prevlada tujega kapitala v Sloveniji ipd. Državnost sama po sebi ne odvrča teh nevarnosti, daje pa mehanizme za spopad z njimi; na drugi strani pa ponuja tudi možnost za enakopravno in odprto vključevanje v nastajajočo Evropsko zvezo. Uravnoveženje obojega – nacionalne identitete in integracije v širšo skupnost ob sočasnem eko-

nomskem in socialnem napredku – je značilnost zrelih nacij. Predpogoj za to sta demokracija in vsaj minimalen nacionalni konsenz ob strateških usmeritvah.

To je po osamosvojitvi tudi glavno vprašanje, ki zadeva slovenski razvoj: kako preseči neizživeto samostojnost in se brez večje škode za ohranitev nacionalne identitete, ki je bila glavni razlog za osamosvojitve, vključiti v novo evropsko ureditev; kako umiriti notranje spore in razviti občutek za državotvornost; in kako doseči soglasje o temeljnih nacionalnih ciljih prihajajočega tisočletja.

Božo Repe